

GÜRCİSTAN'DAN AZERBAYCAN'A AĞIZ SÖZLÜĞÜ (BORÇALI, GAZAH, AKSTAFİ, TOVUZ,
GEDEBEY, ŞEMKİR, GENCE)

Afina Barmanbay & Vasif Sadıklı İstanbul: DBY Yayınları, 2024, Birinci Baskı, 440 sayfa, ISBN: 978-625-6769-90-8. Boyut: 16 x 23, 5 cm.

The Dialect Dictionary from Georgia to Azerbaijan (Borchali, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Shamkir, Ganja)

Afina Barmanbay & Vasif Sadıklı İstanbul: DBY Yayınları, 2024, Birinci Baskı, 440 sayfa, ISBN: 978-625-6769-90-8. Boyut: 16 x 23, 5 cm.

Doç. Dr. Kifayet İmamgüliyeva

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Dilcilik Enstitüsü, Diyalektoloji Bölümü, Bakü, Azerbaycan. k.imamgüliyeva@mail.ru

Yayın Değerlendirme / Book Review

Geliş/Received 13.05.2024	Öz Ağız sözleri, dilde yüzyıllardır muhafaza edilen tarih, kültür ve en önemlisi millî kimliktir. Azerbaycan sahası ağız sözleri ile ilgili ilk çalışmaları 19. yüzyılın ikinci yarısında Mirza Kazım Bey başlatmış ve bu çalışmalar 1920'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Ağız sözlüklerinin sistemli bir biçimde hazırlanması, Ord. Prof. Şireliyev'in ismiyle bağlıdır. Genel diyalektoloji lugatlerinin yanı sıra hâlihazırda Azerbaycan'ın farklı bölgelerine dair hazırlanan ağız sözlükleri, diyalektoloji alanına katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan "Gürcistan'dan Azerbaycan'a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Gence)" isimli kitap, Türkiye'de yayınlanmasına rağmen Azerbaycan ve Gürcistan'da yankı yaratan başarılı bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Kitabın yazarları Kafkas Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü'nün öğretim üyesi Doç. Dr. Afina Barmanbay ve Azerbaycan Filolojik Araştırma ve Dil Monitoring Merkezi'nin başkanı Vasif Sadıklı'dır. Kitap, İstanbul'da DBY yayınlarıca Azerbaycan Diaspora Destek Fonu'nun mali desteği ile yayımlanmıştır. 440 sayfalık bu kitap, bir sözlüğün de ötesinde bir halkın tarihidir. Sözlükte araştırılan bölgeler, tarihî Azerbaycan toprakları olan Borçalı, Gazah, Şemseddil sultanlıkları ve Gence Hanlığı topraklarıdır. Kitap tarihî, coğrafi, siyasi, demografik vb. bilgiler de içermektedir.
Kabul/Accepted 30.06.2024	
Sayfa/ Page 76-82	

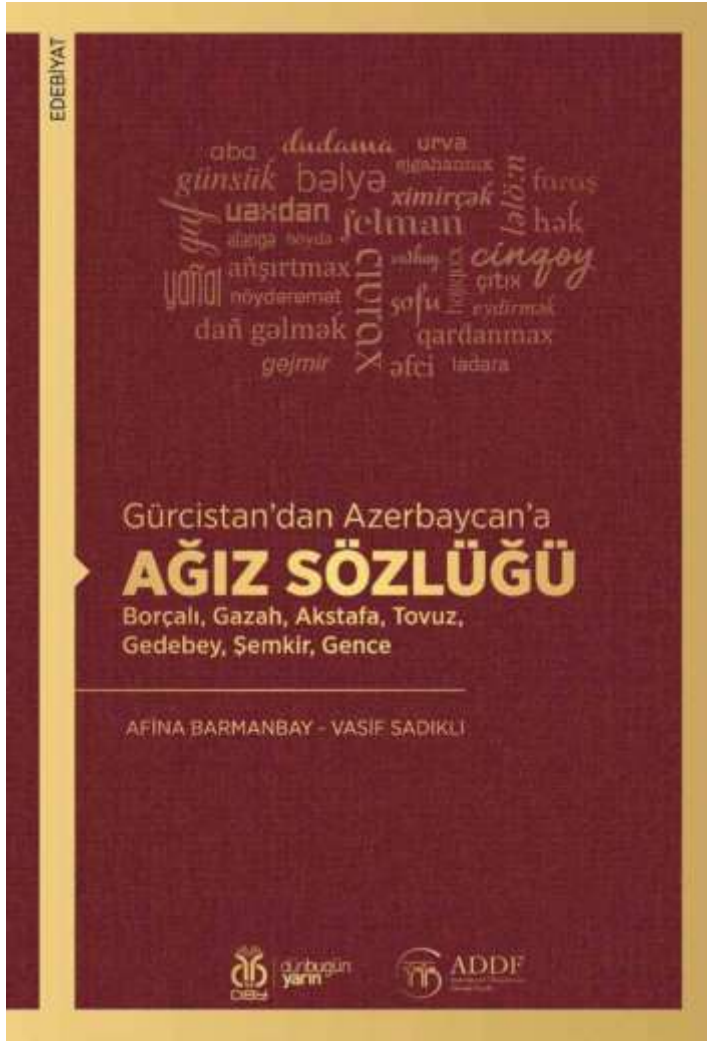
Abstract

Dialect words are the history, culture and most importantly national identity that has been preserved in the language for centuries. The first studies on Azerbaijani dialects were initiated by Mirza Kazım Bey in the second half of the 19th century, and these studies gained momentum from the 1920s. The name of Professor Shiraliev is associated with the systematic preparation of dialect dictionaries. In addition to general dialectology dictionaries, dialect dictionaries prepared for different regions of Azerbaijan contribute to the field of dialectology. In this regard, the book titled "Dialect Dictionary from Georgia to Azerbaijan (Borchali, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Ganja)" draws attention as a successful work that created an impact in Azerbaijan and Georgia, even though it was published in Turkey. The authors of the book are Assoc. Prof., faculty member of Kafkas University, Department of Contemporary Turkish Dialects. Dr. Afina Barmanbay and the head of the Azerbaijan Philological Research and Language Monitoring Center are Vasif Sadıklı. The book was published by DBY publications in Istanbul with the financial support of the Azerbaijan Diaspora Support Fund. This 440-page book is more than just a dictionary, it is the history of a people. The regions researched in the dictionary are the historical Azerbaijani lands of Borchali, Gazakh, Shamseddil sultanates and Ganja Khanate. The book also includes historical, geographical, political, demographic, etc. information.

Keywords: Dialect dictionary, Borchali, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Shamkir, Ganja.

Atıf/Citation: İmamgüliyeva, K. (2024). Gürcistan'dan Azerbaycan'a ağız sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Gence). *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 76-82.

Giriş

Bilindiği üzere, 19. yüzyılın başında Çarlık Rusya'nın Kafkas'a girişiyle Azerbaycan toprakları tek tek Rus birlikleri tarafından işgal edilmiş, bu bölgelerde "böl ve yönet" politikası uygulanmıştır. Azerbaycan halkına yapılan soykırım Karapapak, Ayrım, Bayat, Afşar vd. eski Türk boylarını faciaya sürüklemiştir. Özellikle Borçalı ve Şöreyel (Akbaba) sultanlıklarında Karapapakların başına gelen felaketlerin haddi hesabı olmamış, halkın büyük bir kısmı bölgeden sürülmüştür. Aralık 1917'de resmen ilan edilen Borçalı Karapapak Türk Cumhuriyeti hiçbir yardım alamadığından fazla dayanamamış ve bir yıl sonra yıkılmıştır. Türklerin tarihî topraklarında her zaman gözü olan Ermeniler, Taşnakların ve Rus hamilerinin yardımıyla Aralık 1917'de aniden Borçalı'ya saldırarak korkunç katliamlar yapmışlardır. Her zaman cesaret ve korkusuzluk, yiğitlik ve mücadelecilikleriyle öne çıkan Karapapaklar, çok kayıplar verse de yenilgiyi kabul etmeyip direnmişlerdir. Rus hâkimiyeti, Dağ Borçalı'nın Loru,

Pembek ve Calaloğlu topraklarını tarafsız bölge hâline getirerek, Mayıs 1918'de Azerbaycan toprakları üzerinde kurulan sözde Ermeni devletine vermişdir. Aran Borçalı'nın da Gürcistan devletine verilmesiyle büyük bir bölge olan Borçalı ikiye bölünmüştür. Azerbaycan'ın kadim topraklarının işgalinden sonra yavaş yavaş bu bölgelerin halk kültürünün, tarihî eserlerinin, dilinin de işgaline başlanmıştır. Tarihi çarpıtmak, Türklerin bu bölgelerdeki izlerini kaybetmek için belgelenecek tek şey, yer adlarının değiştirilmesi olmuştur. Halka tarihlerini sinsice unutturmak amacıyla yapılan Başgeçit → Dmanisi, Bolus → Bolnisi, Sarvan → Marneuli, Garayazı → Gardabani, Akbulak → Tetriskaro, Parmaksız → Tsalka, Gabal → Lagodehi, Garaçöp → Sagareco gibi yer adı değişme siyaseti sadece Gürcistan'da değil, Ermenistan ve İran'da da kasıtlı bir şekilde uygulanmıştır. Ancak tüm zorluklara rağmen halk kendi tarihini; edebiyatını; gündelik yaşamını; meslek, bitki, hayvan ve yer adlarını kendi dilinde, ağızlarda koruyup muhafaza etmeyi başarmıştır. Doç. Dr. Afina Barmanbay ve Vasif Sadıqlı bu bölgelerin ağız özelliklerini incelemiş ve büyük zorluklarla elde edilen diyalektolojik malzemeyi mükemmel bir kitap hâlinde yayımlamayı başarmışlar. Yazarların kendilerinin bölgenin lehçe taşıyıcıları olmaları araştırmanın niteliğini yükseltmiştir. Kitabın editörleri Azerbaycan'dan ünlü bilim insanı Prof. Dr. Gazenfer Kazımov ve Ardahan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Şüreddin Memmedli'dir.

1. Analiz ve Değerlendirme

1920'li yıllardan itibaren Azerbaycan ağızları tüm bölgeler üzere derlenmeye başlanmış, diyalektolojik açıdan incelenmiş ve elde edilen sonuçlar çeşitli sözlüklere, monografilere veya atlaslara yansıtılmıştır. 1930 yılından itibaren Azerbaycan Ağız Sözlükleri yayınlanmaya başlanmıştır (Azerbaycan Türk xalq şivələri lüğəti, 1930 ve 1931). Ağız çalışmaları 1960'lı yıllarda daha sistemli bir hâl almıştır. 1967'de "Azerbaycan Dilinin Batı Grubunun Ağızları ve Lehçeleri" kitabı iki cilt hâlinde planlanmış fakat yalnızca birinci cildi yayınlanmıştır (Azerbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələri, 1967). "Belirli bir bölgeye yönelik ilk önemli bilimsel çalışma olan kitapta kelimelerin fonetik, morfolojik, sözdizimsel ve sözcüksel yönleri tartışılmış, ağız sözlüğüne ise sadece 57 sayfa ayrılmıştır" (Barmanbay, 2024: 12). Afina Barmanbay ve Vasif Sadıqlı ilk defa yedi bölgeyi bir araya getirerek "Gürcistan'dan Azerbaycan'a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)" adlı kapsamlı bir ağız sözlüğü ortaya koymuştur. Afina Barmanbay'ın kitaba yazdığı "Ön Söz"de araştırmanın içeriği, amacı, kitabın hazırlanma sebepleri, konunun önemi ve güncelliği ile ilgili aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Yazarlar, bölgelerle ilgili diyalektoloji literatürünü incelemiş ve topladıkları lehçe sözcüklerini bir araya getirerek mükemmel bir ağız sözlüğü oluşturmuşlardır. Kitapta ele alınan bölgelerin köy adlarının tek tek sıralanması, toponimi açısından önemlidir.

Ele alınan yedi bölge Azerbaycan Türkçesinin Batı lehçeleri grubuna aittir. Afina Barmanbay, bu bölgelerin ve hazırlanan kitabın isimlendirilmesi doğrultusunda tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde şöyle bir açıklama yapmıştır:

"Hâlihazırda Batı grubunu oluşturan bölgeler; Karabağ, Gence, Şemkir, Tovuz, Akstafa, Gazah, Daşkəsən, Gədəbəy, Gürcistan sınırları içinde kalan Borçalı ve Ermenistan sınırları içinde kalan Göyçe, Pembek ve Dağ Borçalı hesab edilmektedir. Bu sebeple, hazırlamış olduğumuz sözlüğü Azerbaycan sahasının Batı grubu olarak adlandırmaktan sakınarak ele aldığımız bölgeleri tek tek belirttik" (Barmanbay, 2024: 11).

Kitabın temeli olan "Sözlük" bölümü 6.000 ağız sözcüğünden oluşmaktadır. Burada ele alınan Batı grubu Azerbaycan ağızlarının başlıca diyalektolojik özellikleri şunlardır: Sağır nun (ŋ veya ñ) sesinin gücü (maña, qoluña, başıña, gəlisiñiz, baxırsıñız vb.); iki ünlü arasında c>j (acı>ajı, bacı>bajı, ucundan>ujunnan/üjünnən, alacağam>alajam vb.), kelime sonunda b>f (kitab>kitaf, corab>coraf, gəlib>gəlif vb.), iki ünlü arasında veya tek heceli kelimelerin sonunda b>v (şoraba>şorava, daban>davan, qurban>qurvan, məktəbə>məytəvə, qab>qav, cib>civ vb.) ses değişikliğinin ortaya çıkması; şimdiki zaman fiillerinin -or, -yor, -er, -ör sonekleriyle kullanımı vb. Derlenen ağız sözlerinin gruplandırılması fonetik, sözlüksel, morfolojik ve sözdizimsel olarak gerçekleştirilmiş ve alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Lügatin temelini edebî dilde yer almayan sözcükler teşkil etmektedir. Fonetik fazla değişerek anlaşılmayan bazı kelimelerin sözlüğe dâhil edilmesi ise dil tarihi bakımından önemlidir. Örneğin, Azerbaycan edebî dilinde kullanımdan çıkmak üzere olan "heç hansı" (hiçbiri) sözünün ağızda uğradığı değişim şekli şöyledir: "HEÇASI zm. (Borçalı). Hiçbiri, biri bile. – Ər-arvat heçası tutumcul döy de:n qavağə:dəmmillər" (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 150).

Leksik açıdan bakıldığında eş anlamlı, zıt anlamlı, sesteş veya mecazi anlam taşıyan kelimelerin yanı sıra yer verilen deyimler, kalıplaşmış söz öbekleri sözlüğü daha da zenginleştirmiştir. Büyük harflerle verilen kelimelerin aksine deyimlerin önünde "◊" işareti kullanılarak küçük harflerle dizilmiştir. Örneğin:

"◊ Dañ gəlmək d. (Borçalı, Qazax, Gədəbəy, Şemkir). Şaşırmak. – Bu iş maña dañ gələr (Borçalı); – Görmüyüflər dana, yazıxlara dañ gələr (Şemkir)." (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 106).

"◊ Divək vurmax d. (Qazax). Salıncakta sallanırken dizleri büküp açarak hızı artırmak." (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 116).

"◊ Dolava tüşmək d. (Qazax). Oyuna gəlmək." (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 117).

“◊ Eǰgahannıǰa çıxmaq d. (Gədəbəy). Rahata kavuşmaq. –Elə ki, eǰgahannıǰa çıxdım, işim düzəldi.” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 125).

“◊ Gəvəşə qalmaq d. (Borçalı, Gədəbəy). Yayılarak yerinden kalkmamak.” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 141).

“◊ Hək gəlmək d. (Borçalı, Gədəbəy). Gayret etmək, tüm gücüyle çalışmaq. –Öylərinə qonax gələjək de:n bəaxdan özünə elə hək gələ:rkınən (Borçalı); Yorulsam da hək gəldim, işimi başa vurdum (Gədəbəy).” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 152).

Edebî dilde karşılığı olmayan kelimelerin ayrıntılı açıklamaları verilmiştir. Örneğin: *Hö:ə* (dokuma tezgâhındaki ipliklerin gerginliğini sağlayan dişli tarak); *oğursax* (yavrusu ölmüş sağım hayvanı); *tərrik* (binek hayvanlarda eyerin altına yerleştirilen keçe); *yaxma* (üzerine tereyağı, kaymak, lor peyniri, süzme yoğurt, bal, reçel vd. sürülmüş ekmek dilimi); *sürək* (at yarışı) vb.

Telaffuz zorluğunu gidermek için, ağız sözlerinde baş gösteren fonetik değişimler sözlüğe başarılı bir şekilde yansımıştır. Örneğin: *be:jə* [bu gecə]-(bu gece), *ha:nda* [hansı yanda]-(hangi tarafta, nerede); *başsaǰa/başsaǰı* [başı aşağı]-(yokuş aşağı, aşağıya doğru); *biil* [bu yıl]; *şannısı:l* [nişanlısıgil] vb. Türkologların çoǰu, Türk dillerinde ünlü uzunluğunun başlangıcından beri kendiliğinden var olan birincil uzunluk değil de ses düşmelerine bağlı olarak ortaya çıkan bir uzama olduǰu düşüncesini savunmaktalar. “Gürcistan'dan Azərbaycan'a Ağız Sözlüğü”nde verilen pek çok kelime bu konunun aydınlatılmasında araştırmacılara yardımcı olabilir. Örneğin *di:ş*, *dişdimiz*, *di:şdiy*, *diydiş/diyiş* gibi kelimelerde ünlü uzama ve kısaltmalarının ağız sözlerine iki farklı anlam yüklediğini görebiliriz: “– *Di:ş* (*hoppa*, *hafif*) *adamnan zəhləm gedey mə:m*; – *Ə:*, *bu di:şdiyiniən (hoppalıǰından) əl çəksəñə*; – *Diydiş/diyiş* (*hoppa*) *adamda nə:zir qanacax, mərifət*; – *Bu laf dişdimiz (dingin) uşaxdı* (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 116; Ek 1).

Kitapta yer alan kullanım kılavuzunda ağız materyallerinin telaffuzunu yazıya olduǰu gibi yansıtmak için kullanılan transkripsiyon işaretleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. Kelimeler, ağız bölgelerinin telaffuz biçimine göre başarılı bir şekilde özel işaret ve karakterler kullanılarak yazılmıştır. Sözlükte verilen “*d*” işareti peltek “*z*” sesini ifade etmektedir. Azerbaycan dilinin diyalektolojik çalışmalarında bu ses “*dz*”, “*z*”, “*z*” veya “*z*” ile işaretlenmiştir. Eserde verilen örneklerden de görüldüğü üzere bu sesin “*d*” baskınlığını vurgulayan “*d*” biçiminde işaretlenmesi çok daha uygun olmuştur. “*D*” sesinin hangi durumlarda kullanıldığına dair yürütölen fikir, konu araştırmacılarını net bir şekilde yönlendirmektedir: “*Özellikle Gədəbəy bölgesinde yoğun şekilde kullanılan bu sesin esasen iki durumda ortaya çıktığını tespit ettik: 1) İki ünlü harf arasında yer aldığı zaman; 2) L, m, n, r harflerinden biri ile ünlü harf arasında yer aldığı zaman. Örnek: Gədəbəy, kəllədarrıx, qardanmax, ladara, mandıxmax*” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 17). Bu ses Kelbecer, Daşkesen, Gazah, Dereleyez ve Göyçe bölgelerinde de yaygındır. “*D*” sesi bir “*dz*” sesi değil, “*d*” veya “*z*” sesine göre telaffuz edilen peltek bir sestir. Birçok çalışmada “*dz*” olarak belirtilen ses ise bileşik bir sestir. Azerbaycan edebî dilinde diş damak ünsüzü “*c*”, “*dj*” ünsüzünün yerine kullanılan karışık ünsüzdür. Daha çok Nahçıvan ve Tebriz ağızlarında görölmekte olan karışık “*dz*” (*d+z*) ünsüzü ve sağır karşılığı olan “*ı*” (*t+s=ts*), Azerbaycan'ın güney grubu ağızlarının karakteristik özelliğidir. Örneğin, *cücə>dzüdzə*, *cənnət>dzənnət*, *ceyran>dzeyran*, *cüyür >dzüyür*, *çəmən>ıçəmən*, *çiçək>ıııçəx* vb.

Afina Barmanbay'ın ve Vasif Sadıqlı'nın “Gürcistan'dan Azərbaycan'a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)” kitabı, kadim tarihî köklere ve yüksek kültüre sahip olan Azerbaycan halkının tarihini, coğrafyasını ve yaşam tarzını incelemek açısından oldukça önemlidir. Bu sözlüğün olumlu yönlerinden biri de kelimelerin, izahı, ait olduǰu bölgenin adı ve metinle birlikte verilmesidir. Açıklamaların Türkiye Türkçesinde yapılması, lehçe ve ağızlarla ilgili tarihî ve karşılaştırmalı çalışmalar açısından kolaylaştırıcıdır. Örneğin:

“*ÜNNƏMƏK* f. (Qazax, Gədəbəy, Gəncə). Ünləmək, çağırmaq. –Anam səni ünne:r (Qazax).

YAYLIM is. (Qazax, Ağstafa, Gədəbəy). Yaylım, otlak. Koyun sürülerinin otladığı alan.

ZƏVZƏK sf. (Borçalı, Qazax, Gədəbəy). Zevzek, geveze. –Sən öz canıñ, zəvzəy adamnan yoldaş olma (Gədəbəy).” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 337-359).

Eş sesli kelimelere örnek teşkil eden aşağıdaki sözcükler “tavlamak” fiilinin zengin anlatım imkânlarını ortaya koymaktadır:

“TOYLAMAX I. f. (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Gədəbəy). Tavlamak. –Qızı nətə:r toyluyufsa, de:r on nan başqasına getmərəm (Borçalı).

TOYLAMAX II. f. (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gencə). Hafifçe kızartmak. –Əti biraz toyla, yoxsa qalif xarav olar (Qazax).

TOYLAMAX III. f. (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Şemkir). Yumaklamak, bükmek. –Bir bu ipi tut, toyluyax (Qazax).” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 324-325).

Kitapta, “Elinde sopa gelip beni dövme/bana vurma” anlamına gelen “*Bir əliñdə budama, gəlif mənı budama*” şeklindeki bir örnek cümleden yola çıkılarak sözcük vurgusunun önemine dikkat çekilmiştir. Bu cümledeki “sopa” (isim) ve “dövme” (fiil) sözcükleri eş sesli bir ağız sözcüğü ile ifade edilince doğru bir diksiyon vurgusu yapılmazsa nasıl anlamsız bir şekil alacağı veya anlam değişikliğine uğrayacağı şöyle belirtilmiştir: “*Diksiyon vurgusunun önemi şu cümlede bariz ifade edilmiştir: Bir əliñdə budama, gəlif mənı budama. Sondaki hecesi etkin söylenen 'budama' sözcüğü 'sopa', ortadaki hecesi etkin söylenen 'budama' sözcüğü ise 'dövme, vurma' anlamlarındadır*” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 19). Geleneklerin aksine vurgunun son hecelerde olmadığı durumlarda da ağız sözcüklerinin etkin söylenen hecesinin altı çizilerek belirtilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Azerbaycan Türkçesi ağız bilimi çalışmalarında fonetik transkripsiyonda uzun süredir geleneksel işaretler kullanılmaktadır. Bu işaretlerden biri de Azerbaycan ağızlarının batı, güney ve kuzeybatı gruplarına özgü olan ve aynı zamanda doğru telaffuz normlarına da dâhil olan “x” sesidir. Almanca’da “ich” (ben) kelimesindeki “ch” sesinin telaffuzuyla aynı olan bu ses, tonlu “y” ünsüzünün tonsuz karşılığıdır ve “Ağız Sözlüğü”nde de gösterildiği gibi, “yh” değerindeki bir sesi ifade etmektedir. Sadece telaffuz sırasında kullanılan bu sesin yazıda özel bir işareti yoktur. 1920’lerden bu yana Azerbaycan fonetik transkripsiyonunda “x” olarak işaretlenmiştir. İmla normlarına göre “k” harfi ile yazılan bu ses daha çok “k” ile biten çok heceli yerli sözcüklerde görülmektedir. “Ağız Sözlüğü”nde “yh” değerindeki “x” sesi imlada gösterilen “k” harfinin benzeri olan “k” şeklinde gösterilmiştir. Örnek: *aypərak, bəlbəkcin, bələklənmək, cinikmək, çəçikləmək* vb. Doğru telaffuz normlarıncı da onaylanan bir diğer ses işareti “K” ise Azerbaycan sahasında tonlu “q” ünsüzünün tonsuz karşılığı olarak kullanılır: kardioloq [k’ardiyolok’]. Bu sesi ifade eden “k” harfi hem Azerbaycan’da hem de Türkiye’de kullanıldığı için “Ağız Sözlüğü”nde bu iki sesi ayırmak adına her hangi bir işaretleme yapılmamıştır. Yalnızca Gədəbəy ağzının Ayrım şivesinde yer alan ve ilk defa bir sözlükte belirtilen bu ses için “Gürcistan’dan Azerbaycan’a Ağız Sözlüğü”nde “k” işaretleme kullanılmıştır. Örnek: iki, kədə, kələk vb. Böylece, sözlükte birbirine benzeyen 3 işaretin bir araya getirilmesiyle ilgili şöyle bir fikir oluşabilir: “k”, “k], “k” mi yoksa “k”, “k”, “x” mi? Sonuç olarak kelimelerin telaffuzunun doğru bir biçimde ifadesi ve kolayca okunurluğun sağlanması gibi bir amaca ulaşılmıştır.

Doç. Dr. Afina Barmanbay’ın belirttiği gibi, sözlükte “*ele alınan ağız sözcükleri Salariler (Müsafiriler), Şeddadiler, Selçuklular, Atabeyler (İldenizliler), Harezşahlar, Moğollar, Timuriler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, Osmanlılar, Afşarlar, Kaçarlar dönemlerinin izlerini taşımaktadır*” (Barmanbay, 2024: 13). Hem 320 sayfadan oluşan “Sözlük” kısmı hem de çalışmaya konu olan her bir bölgenin lehçe özelliklerini taşıyan 44 sayfalık metinler, dil tarihinin derinliklerine inme imkânı sağlamakta ve siyasi-tarihî süreçlere dair bilgiler vermektedir. Ayrıca, derlenmiş dil materyalleri içinde bitki bilimi, zanaat, tarım ve hayvancılık gibi pek çok alanı ilgilendiren kelimeler de dikkat çekmektedir. Son sayfalara eklenen renkli 27 adet harita, bölgelerin tarihî, siyasi ve coğrafi konumunun görsel sunumu olarak ayrı bir önem taşımaktadır. “Gürcistan’dan Azerbaycan’a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)” kitabı, ağızların fonetik, sözcüksel ve gramer açısından

incelenmesi; digər Türk dilləri və ağızları ilə etkileşimi; Türk dillərinin oluşumunda rol oynayan boyların izlərinin belirlənməsi kimi konularda araştırmacılar için faydalı bir kaynak olacaktır.

<p>dirəlmək</p> <p>DİRSÖLMƏK/DİRSİLMƏK <i>f</i> (Tovuz, Gədəbəy). Aşınmaq, yıpranmaq (göylərin dirək kəsiklərində)</p> <p>DİRZƏLƏMƏK <i>f</i> (Gəncə). Həstəlik sonrası iyiləşmək, şifə bulmaq</p> <p>Dİ:Ş <i>şf</i> (Gədəbəy). Hoppa, ciddiyetsiz. –<i>Dü:ş adəmmən zəhləm gedey mə:m</i></p> <p>DİŞDİMİZ <i>şf</i> (Qazax). Dünən, salın</p> <p>Dİ:ŞDİY <i>iz</i> (Tovuz, Gədəbəy). Ciddiyetsizlik, hoppalılıq. –<i>Ə, bu di:şdihməni əl çəkəzəli</i></p> <p>DİŞÖMƏK <i>f</i> (Qazax, Ağstafa, Gədəbəy, Gəncə). Dış deşirtmək (çocuklarda) –<i>Uğax dişini dişədi, yəddi yaş tamamdu</i> (Gəncə)</p> <p>DİTDÖLƏMƏK <i>f</i> (Borçalı, Gədəbəy). Kırçılmaq, kərəştrərək diqqətlə bəkmək</p> <p>DİVA:RA <i>şf</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa). Dərhal, bəməni</p> <p>DİVƏK <i>iz</i> (Qazax, Şemkir, Gəncə). Havanı. –<i>Duznu, dişyiti divəkədə dövəllər</i> (Qazax); –<i>Gəni, divəkədə bir x: çəlik dövək</i> (Şemkir)</p> <p>◊ Divək vurmaq <i>d</i> (Qazax). Səlinçəltə sallandırdən dizləri büküp açaraq lüz artırmaq</p> <p>DİYDİŞ / DİYİŞ <i>şf</i> (Qazax, Tovuz, Gədəbəy). Hoppa, hafif yollu. –<i>Məhərrəm də adəmməni, dişdişin biridi</i> (Qazax); –<i>Diyiş-diyiş damışın, gülmək də buları bir pəşo:hiş</i> (Tovuz); –<i>Diyiş adəmmə nə:cir qə:nacax, mərifət</i> (Gədəbəy)</p>	<p>DIYİNNA <i>şf</i> (Borçalı). Hoppa, hafif</p> <p>DİYSİNMƏK <i>f</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Gədəbəy, Gəncə). Tikəsmək, iğrenmək. –<i>O xərəydən məni dişindim</i> (Borçalı); –<i>İnşiqir adəm hamı dişindir</i> (Qazax); –<i>Uğax xərələm dişindif, yəmir</i> (Gəncə)</p> <p>DOAX <i>iz</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Gədəbəy) 1. Kulplu və yuvarlak hamur açma təhtəsi. 2. Kap kəcağıni ağızını kapatmaya yarayan yuvarlak alışp kapak, dəvək</p> <p>◊ Doayış olınax <i>d</i> (Qazax, Ağstafa). Çək kətkmək</p> <p>DODAXLAMA <i>şf</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Gəncə). Ağızına kədar, tiklını tiklını. –<i>Sarı camışın sarıtpən dodaxlama sidi olur</i> (Gəncə)</p> <p>DOĞANAX <i>iz</i> (Gəncə). Doğanak, dənləri yumuşatmaq için kullanılan çarpaz şəkildə demir alet. –<i>Pəpəncilər için doğanax gərəhli şeydi</i></p> <p>DOĞANAXLAMAX <i>f</i> (Gəncə). İşləmiş dəriyi yumuşatmaq. –<i>Dəri doğanaxlamasa yumşalmaz</i></p> <p>DOĞANAXLIX <i>iz</i> (Gəncə). Doğanak (çarpaz şəkildə demir alet) tərək için kullanılan ağaç. –<i>Məşy:ədəndə bir-ki idənə doğanaxlix ağaj kəs gəti</i> (Gəncə)</p>
---	---

Ek 1. (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 116).

Kaynakça

Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələri (1967). Azərb.SSR EA nəşriyyatı.

Azərbaycan Türk xalq şivələri lüğəti (1930). I. cild, 1. hissə. Az.D.E.T. nəşriyyatı.

Azərbaycan Türk xalq şivələri lüğəti (1931). I. cild, 2. hissə. Az.D.E.T. nəşriyyatı.

Barmanbay, A. (2024). Ön Söz. *Gürcistan'dan Azərbaycan'a ağız sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)*. DBY Yayınları.

Barmanbay, A. ve Sadıqlı, V. (2024). *Gürcistan'dan Azərbaycan'a ağız sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)*. DBY Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Kifayet İmamgulyeva

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.